

NILS-ERIC SAHLIN

Om hur man bör förhålla sig till Ludwig Wittgenstein

Med anledning av den exempellösa uppmärksamhet som ägnats och ägnas Ludwig Wittgenstein kan det vara värt att fundera över hur man bör förhålla sig till denne filosof och hans filosofi.

Det går att avskilja minst fyra skäl till att man bör uppmärksamma Wittgenstein: geniet, originaliteten, inflytandet och problemen.

Med geniet menar jag att personen, människan Ludwig Wittgenstein, fascinerar, fångslar och förför oss. Det står helt klart att han måste ha varit en säreget karismatisk person. Han trollband sina samtida, men mer fantastiskt är att hans personlighet idag, drygt fyrtio år efter hans död, fortfarande påverkar oss.

De av oss som inte finner den wittgensteinska personligheten värd att uppmärksamma kan trots detta hävda att filosofen Ludwig Wittgenstein är värd all uppmärksamhet eftersom han var en utan motstycke originell och nydanande tänkare. Han, som ingen annan, bröt ny filosofisk mark.

Men oavsett hur man ser på Wittgensteins originalitet som filosof kräver det oöverträffade inflytande han utövat på vår tids filosofi en förklaring.

Slutligen kan några av oss hävda att skälet att studera Wittgenstein inte är hans eget bidrag till filosofin utan att han i sina skrifter tar upp viktiga filosofiska problem. Det är problemen vi finner centrala, inte den wittgensteinska analysen.

1. Tractatusperioden

I förordet till *Tractatus* säger Wittgenstein att hans målsättning med boken är att dra upp tänkandets gränser, men att detta endast kan ske indirekt via språket. Hans målsättning blir således att dra upp språkets gränser. Han säger:

Man kunde sammanfatta bokens hela mening i ungefär följande ord:

Vad som alls låter sig sägas, kan sägas klart; och vad man icke kan tala om, därom måste man tiga.

Jämför dessa rader med *Tractatus'* avslutande aforism (nummer 7):

Vad man icke kan tala om, därom måste man tiga.

Denna uppgift – att märka ut språkets och därigenom tänkandets gränser – är inte den lättaste av uppgifter. Det redskap som Wittgenstein behöver för att genomföra vad han föresatt sig är just språket. Han behöver språket för att studera språkets gränser! Hur lyckas han med detta konststycke? Man kan använda olika bilder för att beskriva hur Wittgenstein gick tillväga; här följer en av många möjliga metaforer.

Tänk dig att du befinner dig inne i ett hus. Hur skall du då bära dig åt för att beskriva hur huset ser ut från utsidan? Hur skall du kunna göra en ritning av den externa arkitekturen?

Problemet verkar olösligt eftersom vi också antar att alla dörrar och fönster är låsta och reglade från utsidan. Du är helt enkelt inlåst i huset. Du är, för att uttrycka det annorlunda, språkets fånge.

Men, säger Wittgenstein, det finns en möjlighet: riv huset! Riv huset och ta reda på vilka dess minsta byggstenar är. Använd sedan dessa och en ritning för att åter igen bygga upp huset.

Allt detta låter genialt. Men det är viktigt att ha i minnet att varken du eller jag, ej heller Ludwig Wittgenstein, river ett hus och än mindre bygger upp ett hus på egen hand. Ett husbygge kräver såväl i den vardagliga som filosofiska världen duktiga snickare, murare, rörläggare, arkitekter, osv.

Vilka var dessa snickare, murare, rörläggare och arkitekter som gjorde Wittgensteins plan genomförbar? Svaret är givetvis: Bertrand Russell, G E Moore, W E Johnson och andra samtida cambridge-filosof, inte att förglömma filosofer som Frege, Kant och Platon.

Det är alltså helt fel att se Wittgenstein som en nydanande arkitekt och husbyggare. Det han gjorde var att förändra byggnadens stil – en byggnad till vilken ritningarna redan fanns och där hantverkarna redan finslipat sina redskap.

2. Den senare Wittgenstein

Men om den tidige Wittgenstein endast var en bland många filosofer så gäller väl detta inte den senare Wittgenstein? I den senare Wittgenstein framträder ju det verkliga geniet – här finner vi den ogrumlade originaliteten.

Den tidige Wittgenstein var som filosof i hög grad en cambridgeprodukt och inte, som vissa vill göra gällande, ett resultat av Wien. Visst bar Wittgenstein med sig ett tyskt arv, en tysk mysticism, men det gäller mer hans individuella uppfostran, hans stil och attityder, och inte den kulturella miljön.

Den senare Wittgenstein var också en cambridgeprodukt, sannolikt i högre grad än hans föregångare, men denna gång inte påverkad av samma Cambridgefilosofer som tidigare. En av de filosofer som hade ett icke förringbart inflytande på Wittgensteins senare filosofi var Frank Plumpton Ramsey. Och en spännande arbetshypotes, som inte saknar empiriska belägg, är att det är just han som i högre grad än någon annan bidragit till framväxten av vad vi idag kallar den senare Wittgenstein.

Frank Ramsey dog 1930 endast 26 år gammal. Som 18-åring, vintern 1921–22, översatte han *Tractatus* till engelska. G E Moore, som tvivlade på att boken överhuvud taget gick att översätta, menade att om någon trots allt skulle vara kapabel att göra det så var det Ramsey. Den ramseyska översättningen är en av de översättningar som vi än idag förlitar oss på.

Det är välkänt att Ramseys kritik påverkade Wittgenstein. Han träffade Wittgenstein 1923 i Puchberg. I ett brev till sin mor berättar han om mötet med Wittgenstein och om hur deras diskussioner förlöpte. Det framgår klart från brevet att de in i minsta detalj nagelfor *Tractatus*. Och lika klart är det att det var den unge beundrande studenten som kommit till Puchberg för att lära av mästaren. Men det är långt ifrån säkert att rollfördelningen var densamma när Ramsey några veckor senare lämnade Puchberg.

Ramseys ingående kritik av *Tractatus*, som publicerades i *Mind* 1923, är idag en av de klassiska recensionerna av boken. Flera år senare kondenserar Ramsey sin kritik i en parafraas på *Tractatus* avslutande aforism:

Men det vi inte kan säga kan vi inte säga, och vi kan inte vissla det heller.

Vad Ramsey säger oss är att Wittgenstein inte kan uppnå sitt mål att dra upp språkets gränser, eftersom hans strategi för detta är dömd att misslyckas – strategien att riva huset för att sedan bygga upp det igen fungerar inte. Och problemet är inte att vi med språket försöker säga något om språket, projektet vore lika ogenomförbart om vi hade ett alternativt redskap till vårt förfogande. (Att Wittgenstein var en virtuos visslare ger Ramseys kritik en extra vass egg.)

Under perioden 1924–29 hade Ramsey och Wittgenstein inte mycket kontakt. De träffades några enstaka gånger 1924 och utväxlade ett brev ett par år senare, men några mer ingående filosofiska diskussioner var det aldrig tal om. När Wittgenstein i början av 1929 flyttade tillbaka till Cambridge återupptog de kontakten och framförallt under sommaren 1929 lär de ha träffats regelbundet för att dryfta olika filosofiska frågor.

I *Tractatus* antog Wittgenstein det riktiga i något som bäst bör kallas Johnson-Wittgenstein-tesen, dvs att så kallade generella propositioner (kvantifierade påståenden av typen "Alla människor är dödliga" eller "Det finns en dödlig människa") kan identifieras med oändliga konjunktioner och disjunktioner (av typen "A är dödlig och B är dödlig och C är dödlig och ..." respektive "A är dödlig eller B är dödlig eller C är dödlig ..."). Denna tes har bl a kritiserats av Russell. Till Georg Henrik von Wright har Wittgenstein sagt att detta antagande var det största misstag han gjorde i *Tractatus*.

Det finns belägg för att Ramsey just på denna avgörande punkt utövat ett starkt inflytande på Wittgenstein. Mellan 1924 och 1929 utvecklade Ramsey vad som bäst beskrivs som en *brittisk pragmatism*. Inspirerad av C S Peirce, men också av Russell, utarbetar han en pragmatisk teori-bildning, som dock på väsentliga punkter avviker från den av Peirce formulerade pragmatismen. Själva stommen för Ramseys brittiska pragmatism återfinns i hans uppsats "Truth and probability" från 1926. Och i "Facts and propositions", som skrevs ett år senare, säger han: "Pragmatismens väsen anser jag vara att meningen hos en sats måste förstås genom hänvisning till de handlingar den leder till då den hävdas, eller, ännu vagare, genom dess möjliga orsaker och verkningar". Vi kan idag se att flera av dessa för Ramsey så typiska tankar och idéer långt senare dyker upp i Wittgensteins arbeten. Framförallt syftar jag då på de pragmatiska elementen i den senare Wittgensteins filosofi.

Ramsey hävdade bestämt att generella propositioner (som "Alla människor är dödliga") saknar sanningsvärde. De är, säger han, inte

omdömen utan regler för hur man faller omdömen. Denna pragmatiska analys av problemet drabbas inte av den kritik som kan riktas mot Johnson-Wittgenstein-tesen och kräver inte heller den ontologiska promiskuitet som Russell hade förordat (han antog ju existensen av både negativa och generella fakta).

Lösningförslaget, som något oreflekterat brukar krediteras den senare Wittgenstein, finns alltså redan hos Ramsey, men kanske först hos den tyske matematikern Hermann Weyl. Ramsey hade läst Weyl och bland hans efterlämnade manuskript finner man att han (långt före kopieringsmaskinens tid) på tyska skrivit av vad Weyl har att säga i sitt arbete om matematikens kris. Weyl hävdar just att generella propositioner inte är omdömen, i den meningen att de står för ett sakförhållande, utan att de är "anvisningar för omdömen". Här har vi alltså ursprunget och förklaringen till den roll regler och regeltänkande spelar i den senare Wittgensteins filosofi.

Vi vet idag att brottet i Wittgensteins filosofi kom någon gång under senhösten 1929, efter en sommars samtal med Ramsey. Ramsey lärde sannolikt Wittgenstein att han är fånge i sitt hus, men att detta inte innebär att han måste hålla tyst – det finns fler än ett sätt att filosofera på.

3. Hur bör vi då förhålla oss till Wittgenstein?

Låt oss återigen fundera över de aspekter på Wittgenstein som jag inledningsvis kallade: geniet, originaliteten, inflytandet och problemen.

Från en filosofisk utgångspunkt är biografiska detaljer om en person fullständigt ointressanta. Han eller hon må vara hur spännande som helst, men om man är intresserad av Wittgensteins liv och person bör man nog ägna sig åt ett annat ämne än filosofi. Detta gäller oavsett om tänkaren ifråga är geniförklarad eller ej. Ett geni är i mycket en social konstruktion. Det har hävdats att Ludwig Wittgenstein och hans syskon utbildades i att vara genier – idog träning lärde dem att behärska geniets alla manér. Man bör också ha i minnet att eftersom genier är sociala fenomen är det inte alltid de mest briljanta som geniförklaras – snarast finns det i historien en tendens att geniförklara de mest tidstypiska eller trendiga tänkarna.

När det gäller Wittgensteins originalitet har jag försökt visa att det är lite så och så med den saken. Han är i mycket en cambridgefilosof bland många andra. Notera att Wittgenstein kommer mycket nära att säga just detta i förordet till *Tractatus*: "I vad mån mina strävanden

sammanfaller med andra filosofers skall jag icke bedöma. Ja, vad jag här har skrivit, gör överhuvudtaget inget anspråk på originalitet i enskildheterna”.

Men oavsett om jag har rätt i detta eller ej krävs en förklaring till Wittgensteins inflytande. Att en originell tänkare påverkar sin samtid är inte konstigt, men inflytandets ovanliga styrka kan vara värt att fundera över. Vilka faktorer är det då som gör att en i många stycken traditionell filosof under årtionden kommit att dominera den filosofiska scenen? En möjlig förklaring är givetvis att Wittgenstein trots allt hade en enastående förmåga att hitta de filosofiska pärlorna. Och som många andra samlare av dyrbarheter brydde han sig aldrig om att systematisera sin samling. Hans efterlämnade skrifter är därför öppna för många tolkningar. Kanske är det just deras öppenhet som varit tilltalande – det finns en Wittgenstein för alla.

Många av de filosofiska problem Wittgenstein intresserade sig för är tveklöst engagerande och betydelsefulla – inte för att Wittgenstein diskuterade dem, utan för att de är centrala filosofiska problem som intresserat filosofer från Platons dagar fram till idag. Wittgensteins förmåga att peka ut dem skall således inte förringas.

Vilken slutsats bör man då dra av denna enkla analys? Jo, om du blir fångslad av Ludwig Wittgenstein, bli det för att du finner de problem han diskuterar viktiga och centrala, men absolut inte för att det är han som diskuterar dem.

NOT: Några referenser: B McGuinness, *Wittgenstein a Life*, Duckworth, London 1988; R. Monk, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius*, J Cape, London 1990; G H von Wright, *Wittgenstein*, Blackwell, Oxford 1982; *The Philosophy of F P Ramsey*, ed by M C Galavotti, *Theoria*, volym 57, 1991; N-E Sahlin, *The Philosophy of F P Ramsey*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

Den uppenbara utgångspunkten för att studera Ramseys eventuella inflytande på Wittgensteins filosofi är Ramseys kritik av *Tractatus*. Men för den intresserade bör också några andra spännande jämförelsepunkter nämnas: i) Ramseys brittiska pragmatism och liknande tankar hos den senare Wittgenstein; ii) Ramseys och Wittgensteins analys av identitetsproblemet; iii) Ramseys analys av sannolikhetsbegreppet och den tidige och sene Wittgensteins ”sannolikhetsteori”; iv) vad Ramsey säger om vetenskapliga teorier och vad Wittgenstein säger om språk. Ett antal av dessa punkter diskuterar jag mer ingående i ”He is no good for my work’: On the philosophical relations between Ramsey and Wittgenstein”.